

НЕПОВНОЛІТНІ ПІД ВАРТОЮ: СПРАВИ ПРОТИ УКРАЇНИ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Червінко М. В.

*ад'юнкт кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1*

*Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Цьогоріч виповнилось 70 років із дати підписання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) та 23 роки з дня її ратифікації Україною. Конвенція є своєрідним дороговказом для визначення цінностей та ідеалів кожної демократичної європейської держави, фундаментом для розвитку правових систем, захисту прав і свобод людини, в тому числі, і дітей. За роки свого функціонування Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) став ефективним інструментом для захисту кожного громадянина, чий права та свободи було порушено. Через фізичну та психологічну незрілість особливого захисту держави потребують неповнолітні, які є найбільш вразливою категорією соціальних суб'єктів.

На превеликий жаль, ЄСПЛ у своїх рішеннях щодо України часто встановлює порушення п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) через безпідставне застосування українськими судами до неповнолітніх такого запобіжного заходу як тримання під вартою [1]. Встановлено, що порушуються не лише положення Конвенції, але й інших міжнародних правових актів, зокрема, Конвенції ООН про права дитини від 1989 року, в якій зазначено, що арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого періоду часу, а кожна позбавлена свободи дитина має право на гуманне ставлення і повагу її гідності, з урахуванням її особи та віку [2].

Так, Комітетом Міністрів Ради Європи у Рекомендації № R (87) 20 «Щодо соціальної реакції на злочинність неповнолітніх» від 17.09.1987 року наголошено на необхідності не застосовувати тримання під вартою до неповнолітніх, крім виняткових випадків скоєння дуже серйозних злочинів старшими неповнолітніми, при цьому, обмежити тривалість тримання під вартою і утримувати неповнолітніх окремо від дорослих [3].

Рекомендація N Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх»

передбачає наступне: при утриманні неповнолітніх під вартою в поліції, слід враховувати їх статус неповнолітнього, вік, а також ступінь їх уразливості і рівень зрілості; якщо це можливо, до неповнолітніх підозрюваних слід застосовувати заходи, альтернативні взяттю під варту, такі як проживання у родичів, у прийомних сім'ях або іншому місці під наглядом; утримання під вартою ніколи не повинно використовуватися в якості покарання або форми залякування, або в якості заходів для захисту дитини або її/його психічного здоров'я [4]. Безперечно, рекомендації органів Ради Європи є так званими актами «soft law», дотримання яких не є обов'язковим, однак вони разом із прецедентним правом ЄСПЛ допомагають не лише закріпити відповідні норми у правовому полі, але й виявляють проблеми та допомагають державам у їх практичній реалізації.

Положення ст. 492 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачає обов'язкове врахування вікових та психологічних особливостей неповнолітніх, роду занять при обранні запобіжного заходу, при цьому, тримання під вартою застосовується до неповнолітніх лише у разі підозри чи обвинувачення у вчиненні останніми тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, що передбачені ст. 177 КПК України.

За результатами проведеного аналізу кримінальних проваджень О.В. Сівак встановила, що в Україні до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених застосовуються наступні запобіжні заходи: тримання під вартою (21,2 %), домашній арешт (22,2 %), особисте зобов'язання (44,3 %), інші 12,3 % (передання неповнолітнього під нагляд, застава, особиста порука) [6, с. 173]. Тобто до кожного п'ятого підозрюваного/обвинуваченого неповнолітнього застосовується тримання під вартою, як запобіжний захід. Практика ЄСПЛ допоможе з'ясувати чим мотивує своє рішення ЄСПЛ, визнаючи факт, що відносно неповнолітніх українців таки було допущено порушення ст. 5 Конвенції.

У справі «Свершов проти України» неповнолітнього було затримано за підозрою у вчиненні вбивства та крадіжці майна, обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту. ЄСПЛ, обґрунтовуючи порушення ст. 5 Конвенції, зазначив, що національні суди: 1) жодного разу навіть не розглядали можливості обрання альтернативного запобіжного заходу замість тримання під вартою; 2) продовжували тримати неповнолітнього під вартою на підставах, які не можна вважати «належними і достатніми», посилаючись в основному на тяжкість злочинів; 3) при винесенні рішення про тримання під вартою ніколи не

приймали до уваги неповнолітній вік підозрюваного, незважаючи на те, що захисник закликав їх це враховувати [7].

Аналогічно, ЄСПЛ було визнано порушення ст. 5 Конвенції у справі *«Корнейкова проти України»*, що стосувалась обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою щодо 14-річної неповнолітньої, яка підозрювалась у крадіжці мобільного телефону та співучасті у спробі грабежу з іншими двома неповнолітніми. ЄСПЛ, обґрунтовуючи порушення ст. 5 Конвенції, зазначив: 1) тримання під вартою повинно бути пропорційним, враховувати аргументи «за» і «проти» звільнення з-під варти, при цьому, ризик того, що обвинувачений буде перешкоджати слідству і належному проведенню судового розгляду не повинні бути «абстрактними», а підтверджуватись фактичними даними; 2) тримання під вартою неповнолітніх повинне бути крайньою мірою запобіжного заходу і протягом найкоротшого періоду часу, застосовуватись у виняткових обставинах; незважаючи на те, що неповнолітній було всього 14 років, суд у рішенні не уточнив, в чому полягає ця «винятковість» обставин для тримання під вартою; 3) національні суди при обранні взяття під варту посилались на негативну характеристику зі школи-інтернату, ризик можливої злочинної діяльності та переховування, однак не було жодного підтверженого випадку коли неповнолітня перешкоджала слідству чи ухилялась від нього; 4) національні суди не взяли до уваги аргументи про можливість погіршення здоров'я неповнолітньої, яка мала туберкульоз і психічні розлади, під час її тримання під вартою в одному СІЗО разом із дорослими [8].

У справі *«Будан проти України»* було визнано порушення ст. 5 Конвенції при обранні запобіжного заходу у виді тримання під вартою неповнолітньому, який обвинувачувався у грабежі. ЄСПЛ, обґрунтовуючи порушення ст. 5 Конвенції, серед іншого знову вказав на необхідність балансу між аргументами «за» та «проти». При цьому державні органи повинні оцінити чи взяття під варту є вкрай необхідним для забезпечення його присутності в суді та чи будуть достатніми для цього інші запобіжні заходи, які є менш суворі [9].

Підсумовуючи усе вищевикладене, можна прийти до висновку, що практика ЄСПЛ відображає наявні проблеми в частині обґрунтування національними судами України обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою відносно неповнолітніх. Вектор європейської інтеграції, який обрала Україна, передбачає, зокрема, повномасштабне реформування її правової системи на основі принципів та стандартів, що сформувалися як на загальноєвропейському, так і на міжнародному рівні. Саме тому, перед Нашою державою стоїть завдання оптимізувати практику застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх у

відповідності до чинної практики ЄСПЛ, положень Конвенції та інших міжнародних правових актів.

Безумовно, цей процес є поступовим і багаторівневим, однак він є невід'ємним етапом становлення європейської України та дружнього до дитини правосуддя.

Література:

1. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Конвенція про права дитини: Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

3. Рекомендації № R (87) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо соціальної реакції на злочинність неповнолітніх»: Рада Європи, Комітет Міністрів Ради Європи: міжнародний документ від 17.09.1987. URL: http://ukrprison.org.ua/international_documents/1203842002.

4. Рекомендації № N Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх»: міжнародний документ від 24.09.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_865#Text.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 9–10. Ст. 474.

6. Сівак О.В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2016. 255 с.

7. Рішення у Справі «Свершов проти України» (Заява N 35231/02): Європейський суд з прав людини від 27.11.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_428#Text.

8. Рішення у Справі «Корнейкова проти України» (Заява № 39884/05): Європейський суд з прав людини від 19.01.2012. URL: <https://precedent.in.ua/2015/11/18/kornejkova-protiv-ukrayny/>.

9. Рішення у Справі «Будан проти України» (Заява № 38800/12): Європейський суд з прав людини від 14.01.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b06#Text.